

POVRATNIKI KOT DEL MIGRACIJSKEGA KROGA

Marina Lukšič-Hacin

COBISS 1.01

1. UVOD

Pregled raziskav in razprav o migracijah v Sloveniji pokaže, da so bili v znanstvenih in strokovnih krogih do danes trije intenzivnejši valovi tematiziranja povratništva: konec sedemdesetih let, v devetdesetih letih, po nastanku države Slovenije, in danes, ko se te razprave ponovno obujajo – med drugim tudi zaradi vračanj, do katerih prihaja zaradi gospodarskih in političnih razmer v Argentini. Vse razprave so pokazale, da v Sloveniji o povratništvu težko govorimo, saj niso bili izpolnjeni pogoji, ki definirajo migracijska gibanja kot migracijski krog, katerega del so povratniki. Od tega izstopajo izjemni primeri, ko gre za vračanje posameznikov ali skupin zaradi specifičnih razmer, ali pa gre celo za vračanje potomcev slovenskih izseljencev. V slednjem primeru lahko pogojno govorimo o dvo- ali večgeneracijskem procesu »povratništva« ali »vračanja«.

2. POVRATNIŠTVO/REMIGRACIJA KOT DEL MIGRACIJSKEGA KROGA

Opredelitev pojma povratništvo/remigracija je tesno povezana z razumevanjem pojma migracija/selitev. Le-ta se deli na izselitev/emigracijo in priselitev/imigracijo. Ta gibanja so lahko notranja ali mednarodna. Koncept povratništva se izrazito veže na mednarodne migracije in je kot možnost (do katere lahko pride, ni pa nujno) logično nadaljevanje koncepta migracijskega kroga: emigracija – imigracija – remigracija. Ta krog je vezan na gibanje posameznika in ni mišljen večgeneracijsko. Z razpravami o povratništvu se srečujemo ves čas, odkar sledimo pojav izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora. Razprave o izseljevanju so se pogosto dotikale vprašanj o vzrokih za izseljevanje, smereh izseljevanja, številu izseljencev itd. Pogosto pa so se avtorji spraševali tudi o možnostih vračanja mednarodnih selivcev. Sam koncept povratništva kot kategorija v migracijski teoriji pa se pojavi v Evropi po drugi svetovni vojni, točneje v šestdesetih letih v povezavi z modelom gostujočih delavcev. Le-ta soupada z modelom začasnega dela v tujini ali zdomstva.

»Koncept gostov-delavcev je po svoji kulturološki konotaciji prav nacionalni koncept, ker se pod tem razume avtomatična vrnitev migrantov v državo, iz katere prihajajo, brž ko njihova delovna sila »gostitelju« ne bo več potrebna.« (Mesić, 1993, 672) Tako se v državah zahodne Evrope vzpostavi pravno-politične kontekste, ki na različne načine težijo h krožni migraciji ali migracijskemu krogu ali »rotirajoči migraciji«, kot pravi M. Mesić (1993, 672). Temu P. Klinar dodaja, da so države gostiteljice dominantne pri

vodenju takšne (krožne) migracijske politike. Z njo pa soglašajo tudi države izseljevanja, saj si prizadevajo za uveljavljanje alternativ izseljevanju, za različne načine sodelovanja s svojimi izseljenci oz. zdomci, za zaščito tistih kategorij, ki ohranjajo prvotno državljanstvo, za ohranjanje izvorne etnične identitete in nenazadnje tudi za njihovo vrnitev – za povratništvo (Klinar, 1990, 320). Pri povratnikih P. Klinar izpostavi, da so emigrantske države »zainteresirane za vračanje svojih emigrantov s kvalifikacijami, znanji, kapitalom,« medtem ko »imigrantske države vračajo predvsem negativno selekcionirane remigrante, neuspešne, neprilagojene. Nacionalni interesi razvitih imigrantskih držav prav tako prevladujejo pri iskanju razvojnih alternativ mednarodnim migracijam.« (Klinar, 1993, 664)

Za boljše razumevanje evropske situacije, predvsem pa problema (slovenskega) povratništva, si moramo v nadaljevanju pogledati že omenjene migracijske razmere in modele v Evropi in znotraj tega izpostaviti selitveno dinamiko in dogajanja v Sloveniji (Jugoslaviji) ter vprašanje povratništva.

3. EVROPSKE MIGRACIJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

V nadaljevanju si najprej pogledajmo značilnosti evropskih migracijskih gibanj, v katera je bila vpeta dinamika slovenskega prostora in so pomembno vplivala tako na izseljevanje/emigracijo iz slovenskega okolja oz. začasno delo v tujini kot ene od različic mednarodnih selitev kot na povratništvo/remigracijo. Glede na to, da se razprava veže predvsem na t. i. ekonomske selitve, moramo najprej omeniti leto 1957, ko je bila formirana EGS. Narejeni so bili prvi koraki v smeri nastajanja enotnega trga delovne sile, ki se izteče v sporazum konec šestdesetih let (Rimski dogovor).

Pospešena povojna akumulacija kapitala v državah zahodne Evrope, ki je bila v veliki meri rezultat dela gostujočih delavcev oz. priseljencev, je bila predpostavka za prestrukturiranje evropskega gospodarstva in delovnih procesov. Konec petdesetih let je pet od tedanjih šestih držav Skupnosti obnovilo svoje gospodarstvo. Izjema je bila Italija, ki je bila država izseljevanja in ne priseljevanja (Mesić, 1989, 9-10). Za migracijsko politiko držav zahodne Evrope se je uveljavila oznaka liberalistična, kar pomeni med drugim tudi politiko odprtih vrat za priseljevanje (Klinar, 1985, 6). Za čas neoliberalistične politike je značilen tudi razvoj migrantske zakonodaje (Mesić, 1993, 672). V tem času se je v evropskih državah uveljavil t. i. model gostujočih delavcev. Navidezno enoten model se je pomembno razlikoval vsaj v treh različicah, ki so jih v praksi v odnosu do priseljencev postavile različne evropske države: model tujih delavcev (*travailleurs étrangers* - Francija), model gostujočih delavcev (*Gastarbeiter* - Nemčija) in švedski model, kjer govorijo o priseljencih (*invandrare*). Poimenovanja politik že sama po sebi nakazujejo na različne državne strategije v odnosu do priseljencev oz. začasnih delavcev.

Do sedemdesetih let v Evropi sledimo množično preseljevanje z juga proti severu. Leta 1968 je bil znotraj Evropske skupnosti sprejet že omenjeni Rimski dogovor.

Skupnost je s tem vzpostavila skupni trg delovne sile, kar pomeni svobodno selitev in enakopravnost pri zaposlovanju državljanov članic EGS v drugih državah EGS. S sprejemom sporazuma o notranjih migrantih se je položaj zunanje migracije slabšal in zaostroval, za notranjo migracijo pa vprašanje o državljanstvu izgublja pomen (Mesić, 1989, 10-15).

V začetku sedemdesetih je bilo v zahodni Evropi zaposlenih okoli 6 milijonov tujih delavcev in z njimi je tam živelo prav gotovo še takšno število ostalih družinskih članov (Mesić, 1988, 317). Liberalna migracijska politika, po kateri so se ravnale države zahodne Evrope do prve naftne krize, ki je bila v letih 1973/74, je bila izraz in seštevek nacionalnih migracijskih politik (Mesić, 1993, 672). Z naftno krizo pride do preloma migracijske liberalistične kontinuitete in do »sistemsko izraženega radikalnega obrata v migracijski politiki imigrantskih držav« (Mesić, 1989, 11) v smeri zaustavljanja nadaljnega pritoka tuje delovne sile. V tem trenutku se je pokazalo, da model migracijskih tokov ni deloval samodejno. Pokazala se je neučinkovitost modela gostujočih delavcev.

Z naftno krizo so nastopile nove razmere, ko je postopno prenehal delovati model gostujočih delavcev, ki se je uveljavil v zahodnoevropskih državah v času neoliberalizma v šestdesetih letih. Vsa nadaljnja migracija je v celoti pogojena s potrebami imigrantskih držav. Aktualna migracijska situacija se izraža preko trga dela, pravnega statusa, vračanja in reintegracije ter socialnopravnega položaja prve in druge generacije migrantov. Po letu 1973/74 število priseljencev narašča le še zaradi združevanja družin, naravnega prirastka in ilegalne migracije. Nastopi čas t. i. družinske imigracije in politike integracije. »Iz nove perspektive verižnih migracij (ki olajšuje liberalno paradigmo, a je ne opušča) se na migracije gleda kot na svojevrsten proces, ki vključuje določena socialna razmerja, v katera se migrant vključuje, tako v družbi, iz katere prihaja, kot tudi v družbi, v kateri dela. Težišče vendar ostaja na posamezniku in na njegovi individualni odločitvi, ali se hoče vrniti ali trajno ostati v migracijah. Ta odločitev je motivirana predvsem z ekonomskimi pobudami. Toda poskusi nekaterih vlad v državah imigracije, da bi stimulirali povratek, so dali nepričakovano majhne rezultate, tako da je ta koncept opuščen.« (Mesić, 1993, 672-673)

Družinska imigracija je že del nove politike v odnosu do priseljencev, ki je usmerjena v njihovo integracijo v novo okolje. V ospredje pridejo prizadevanja, da bi se imigranti, ki so ostali, integrirali v novo družbo. To se poimenuje integracijska migracijska politika (Klinar, 1985, 14). Spremembe v migracijskih politikah zahodnoevropskih držav so povsem izničile model t. i. začasnega dela v tujini. Presekale so kroženje delavcev med imigrantsko in emigrantsko državo ter jih na nek način izenačile s pogoji izseljencev, kakršne poznamo iz preteklosti. Hkrati s tem se ustavijo pogoji za napajanje povratništva.

Za evropske migracije v osemdesetih letih se je uveljavil izraz »migracije v kriznih razmerah« (Klinar, 1985). Neoliberalistična migracijska politika iz šestdesetih in začetkov sedemdesetih let se je umaknila politiki integracije, vzporedno z njo pa so se pojavile tudi številne prisilne remigracije.¹ V kriznih razmerah se pokaže, da je

¹ Prisilna remigracija je lahko posredna ali neposredna. Povezana je z izdajanjem ali zavračanjem

priseljavanje v konfliktu z obstoječo ideologijo nacionalne države, ki je utemeljena na ideji o kulturni in politični homogenosti (Castles, Miller, 1993, 13-14). In če nadaljujemo, se izkaže, da je model začasnih delavcev – seveda model, ki bi deloval tako, kot je bil zamišljen – eden redkih načinov dotoka delovne sile iz drugih držav, ki ne bi prihajal v ostrejši konflikt z ideologijo nacionalne države in bi se v ekonomskem vidiku z njo dopolnjeval, saj zagotavlja delovno silo na podhranjenih področjih in predpostavlja, da bo ta tuja delovna sila nekoč tudi odšla.

Za devetdeseta leta in sedanost je značilno, da so »države članice Evropske zveze (...) bilateralne sporazume o kontingentih gostujočih delavcev iz 60-ih let (model kolo-barjenja delovne sile) zamenjale z različnimi politikami selektivnega zaposlovanja za določen čas (enoletne pogodbe z dvakratnim možnim podaljšanjem)« (Verlič Christensen, 2000, 1120). Pri tej novi praksi bi lahko rekli, da gre za različico vračanja k stari praksi iz šestdesetih let, ki na nek način bolj dosledno določi delavca kot gosta tudi z normativno pravnimi ukrepi. V času družinskih migraciji in integracijske politike do pozitivno selekcioniranih priseljencev iz osemdesetih let je politiko priseljavanja vodilo zapiranje možnosti novega dotoka. Predvsem pa restriktivna regulacija, ki je upoštevala potrebe države in so se skozi to določale kvote po »profesionalni logiki«, glede na kadrovske niše države gostiteljice. Zdaj se te »kadrovske niše« pravno regulira s pogodbami za določen čas. Ta koncept udejanja normativne standarde, ki dejansko povzročajo realizacijo migracijskega kroga, veliko večjo nujnost remigracije. Po izteku pogodbe delavcu ostane sicer še iskanje morebitnih alternativ, ki pa jih ni veliko. Ta politika se na specifičen način vrača v šestdeseta leta in se odmika od osemdesetih, ko zasledimo družinsko migracijo in politiko integracije. Nov model namesto socialne/kulturne integracije ponovno postavlja v ospredje predvsem t. i. akomodacijo oziroma predvsem delovno prilagoditev. Hkrati pa je veliko bolj selektiven in temeljiteje (na normativni ravni) »poskrbi« za vračanje delavcev v izvorna okolja.

4. IZSELJEVANJE IN POVRATNIŠTVO – PRIMER SLOVENIJE

Svetovna gospodarska kriza, še bolj pa začetek druge svetovne vojne, sta močno

začasnih delovnih dovoljenj, z zapleti pri pridobivanju pravic socialnega zavarovanja, omejevanjem pravic, diskriminacijo, brezposelnostjo in grožnjami (Klinar, 1985, 14). »Upoštevati moramo številne spremembe, ki so po 1973. letu nastopile v njihovem življenju. Prenehal je krožni tok njihovih migracij in ostala jim je samo izbira, ali se za trajno vrniti domov ali pa ostati v tujini za nedoločen, vendar daljši čas. Mnogim pa tudi ta izbira ni bila dana; iz različnih vzrokov so se morali vrniti domov, ker so izgubili svoja delovna mesta, v razmerah naraščajoče brezposelnosti pa niso imeli perspektiv za kakršnokoli zaposlitev. Zahodnoevropski kapital je brez milosti opravil selekcijo med tujimi delavci: dobre delavce je zadržal, slabe (nekvalificirane, bolne, itd.) pa poslal nazaj v države, iz katerih so prišli. Hkrati s tem, da ne dovoljuje prihajanja novih delavcev iz držav, ki niso članice EGS, pa je na razne načine omogočal združevanje družinskih članov tistih tujih delavcev, katere je zadržal - in s tem prihaja do nove rezervne armade tujih delavcev, predvsem pa do cenene ženske delovne sile...« (Pogačnik, 1984, 118)

posegla v selitve ljudi po Evropi. Divjanje vojne po celi Evropi, taborišča, beg ljudi najprej proti državam zahodne Evrope in potem naprej prek oceana so povzročili močno mešanje ljudi v evropskem prostoru. Temu so se ob koncu vojne in ob blokovski delitvi pridružile še selitve zaradi močne psihoze strahu pred novo politično oblastjo. Prevladuje ocena, da je naš prostor v tem času zapustilo okoli 20.000 ljudi.² Nove kolonije so nastale v Argentini, sledijo pa še ZDA, Kanada, Avstralija in države zahodne Evrope.

V petdesetih letih, predvsem pa po letu 1963, ko so se odprle jugoslovanske meje (pred tem letom je prihajalo do ilegalnih prehodov meja), se je glavčina preusmerila v države zahodne Evrope. Po gospodarski reformi leta 1965 so se tokovi izseljevanja vse bolj usmerjali v ZRN, Francijo, na Švedsko, v Švico, Italijo... in ZRN je kaj kmalu postala glavni cilj priseljevanja naših ljudi (Stare, 1977, 8). Po ocenah iz leta 1968 je bilo takrat na začasnem delu v tujini približno 50.000 Slovencev. Starostna meja se je gibala od 20-40 let (80 %) (Šetinc, 1968, 33-34). Popis prebivalstva iz leta 1971 nam posreduje podatek, da je bilo takrat v državah zahodne Evrope 70.000 Slovencev (47.000 v ZR Nemčiji, 12.000 v Avstriji, v drugih državah pa po nekaj tisoč). Podatki popisa niso povsem natančni, saj so bile v nekaterih primerih v tujini cele družine, popisni materiali pa so zasledovali le osebe, ki so bile aktivno zaposlene in neaktivnih družinskih članov (otrok, gospodinj, vzdrževanih oseb) niso zajeli (Stare, 1976, 60).

Leta 1965-1975 so čas organiziranih selitev, ki jih je podpirala tudi jugoslovanska država. Jugoslavija je v šestdesetih letih s številnimi evropskimi državami podpisala meddržavne sporazume o zaposlovanju in konvencije o socialni varnosti. Prvi sporazum o socialni varnosti je bil sklenjen s Francijo 1950. leta, nanašal pa se je predvsem na izseljence, ki so se priselili v Francijo med obema vojnama (Svetek, 1971, 48). Do leta 1971 je imela sklenjen Meddržavni sporazum o zaposlovanju s Francijo, Avstrijo, Švedsko, Zvezno republiko Nemčijo, Nizozemsko, Belgijo, Luksemburgom in Avstralijo. Z vsemi je imela sklenjene tudi konvencije o socialni varnosti (Stare, 1970, 51). Do leta 1975 je imela sklenjen Meddržavni sporazum o zaposlovanju še z Novo Zelandijo (Stare, 1974, 84), do leta 1978 pa so bili podpisani sporazumi o socialni varnosti s šestnajstimi državami (Svetek, 1977, 108). Dvostranski sporazumi o socialni varnosti so delavcem zagotavljali »enako obravnavanje z delavci države sopodpisnice sporazuma, prosto izplačevanje dajatev iz ene države v drugo, varstvo družinskih članov, ki ostanejo v domovini, v breme države-sopodpisnice sporazuma, izplačevanje otroških dodatkov, tudi otrokom, ki živijo v domovini; skratka gre za pravno združitev teritorijev obeh držav na področju socialne varnosti, ki se za to področje smatra kot enotno.« (Svetek, 1977, 108)

Položaj naših ljudi je bil različen, odvisen od politike države, v katero so se priselili in hkrati od mednarodnih odnosov ter posameznih bilateralnih sporazumov, ki jih je v tem obdobju podpisovala Jugoslavija. Temu so v šestdesetih letih sledile še pogodbe z drugimi državami. Po konvencijah z nekaterimi državami so posredovanje delavcev prevzeli zavodi za zaposlovanje. Že 1968. leta (Stare, 1973, 214) pa so začeli ugotavljati,

² Podatek o številu ljudi, ki so po drugi svetovni vojni zapustili naš prostor, je v: Arhiv, fond Splošno..., M7, Informacija o slovenskem izseljenstvu.

da je potrebno omejiti odhajanje izobražencev in kvalificiranih delavcev iz Jugoslavije. Po njih je bilo v tujini seveda največje povpraševanje. Tako se je spremenila politika službe za zaposlovanje v smeri zavestnega zmanjševanja odhajanja omenjene delovne sile. »V okviru tega so se zavodi odločili, da sprejmejo le tiste ponudbe delodajalcev, ki se nanašajo na nepriučene in priučene delavce ter ponudbe, ki se nanašajo na izrazito suficitarne poklice ostalih strokovnih nivojev.« (Stare, 1971, 58). Zavodi so začeli postopno zavračati tudi povpraševanje po tistih profilih, ki so bili doma deficitarni. Kmalu so v tujino posredovali predvsem brezposelne nekvalificirane delavce in resnično suficitarne profile (Stare, 1974, 83).

Ljudi, ki so v tem času odhajali, so obravnavali kot ekonomske emigrante. Zanje se je uveljavil poseben (politični) termin »delavci na začasnem delu v tujini«. Sama oznaka je bila plod naporov, da bi prikazali, da so ljudje odšli na delo v tujino zgolj začasno in da se bodo po krajšem obdobju vrnili. Hkrati se je omenjena oznaka idealno vključevala v migracijske politike takratnih evropskih imigrant-skih držav.

Model začasnega dela v tujini ni bil zgolj politična utvara tedanje domače vladne strukture, ampak tudi praktični (potencialni) interes, da bi ljudje verjeli v svojo vrnitev in presežek denarja vlagali v domači napredek. Hkrati pa se je uradna politika pokrivala z željami posameznikov ob odhodu. Ti so bili v večini primerov prepričani, da odhajajo od doma le za nekaj let in da se bodo kmalu vrnili. V tujini naj bi le zaslužili denar, ki bi jim omogočil izboljšanje življenjskega standarda, potem pa bi se vrnili domov. In koliko se jih je res vrnilo?

Povratništvo v šestdesetih in sedemdesetih

Že sredi sedemdesetih let se pojavijo ugovori in dokazovanja, da se predvidena začasnost spreminja v trajno izseljenost. Vsi nadaljnji dogodki in rezultati nekaterih raziskav pa so te ugovore le še potrjevali. P. Klinar ugotavlja, da se čas bivanja naših delavcev, začasno zaposlenih v tujini, podaljšuje in da ne ustreza načrtovani politiki. Opozarja, da lahko precejšen del naše občasne migracije postane trajen. Pravi, da nekateri rezultati raziskav postavljajo pod vprašaj upravičenost uporabe izraza »zdomci, na začasnem delu v tujini«. Odstotek povratnikov je neustrezno majhen. Po postavljenih kriterijih za občasno migracijo bi se npr. 1970. leta morale vrniti 65.000 jugoslovanskih migrantov, vrnilo pa se jih je le 20.000. Doba bivanja v tujini se je tako podaljševala in ni ustrezala planirani politiki.³ (Klinar, 1975, 250-255)

³ »V (...) gradivu se ugotavlja, da se doba naših delavcev, začasno zaposlenih v tujini, podaljšuje in da ne ustreza planirani politiki. Spričo tega opozarja gradivo na nevarnost, da precejšen del naše občasne migracije postane trajna ekonomska migracija. (...) Jugoslovansko ekonomsko migracijo, ki odhaja v velikem številu zadnja leta v zahodno Evropo, označujejo odgovorni politični dejavniki za občasno migracijo. Zanje je že uveljavljen izraz 'zdomci, na začasnem delu v tujini'. Vendar razpolagamo z nekaterimi indikatorji, ki ustvarjajo dvome, ali gre pri večini ekonomskih jugoslovanskih emigrantov zares za občasno migracijo. Odstotek remigrantov je glede na že omenjene

Navedeni podatki govorijo o tem, da načrtovani model začasnega dela v praksi ni deloval in to vse do naftne krize, ko pride do že omenjene radikalne spremembe politike držav gostiteljic in do negativne selekcije med priseljenci ter v določenih primerih do prisilnega povratništva. Hkrati s tem pa se lahko vprašamo, ali je bila Slovenija v tistem času sploh gospodarsko tako sposobna, da bi brez večjih težav sprejela močnejši val povratnikov in jih brez večjih pretresov vključila v vsakdnji življenjski ritem. Umanjkanje aktivne državne politike na področju povratništva v tem času nam ponuja domnevo, da Slovenija še ni bila pripravljena na povratnike. Vpogled v izobrazbeno-kvalifikacijsko strukturo ljudi, ki so se zaposlili v tujini, kaže na bolj suficitarna kot deficitarna področja. Probleme z deficitarnimi profili pa je v tem času Slovenija že začela reševati z dotokom (cenejše) delovne sile s področji drugih republik nekdanje SFRJ.

Povratništvo v obdobju 1981-1991

Uradni podatki o selitvah za obdobje 1981-1991 govorijo le o razmerju med uradno registriranimi izselitvami in povratništvom. Podatki izvirajo iz popisa prebivalstva, kjer so povratniki opredeljeni kot vračanje stalnih prebivalcev Slovenije z začasnega dela v tujini, pri tem pa so izpuščeni delavci, ki so bili zaposleni v slovenskih ali drugih jugoslovanskih podjetjih v tujini. To bivanje ni bilo tretirano kot začasno delo v tujini, ne glede na dolžino bivanja. Prav tako v teh podatkih niso zajeti ljudje, ki so odjavili stalno bivališče v Sloveniji, čeprav so obdržali državljanstvo.

M. Bevc (1993, 689) ugotavlja, da je bilo 44 tisoč ljudi, ki so bili stalni prebivalci Slovenije, kdaj v svojem življenju na »začasnem« delu v tujini in so se enkrat pred popisom leta 1991 dokončno vrnili in seveda ves čas obdržali stalno bivališče ter niso bili zaposleni pri slovenskem (jugoslovanskem) podjetju v tujini. Pretežno so iz pomurske, osrednje slovenske in podravske regije. V tujini so bili v povprečju 6 let. Če podatke primerjamo s preteklostjo, se vidi, da je bilo v sedemdesetih letih večji del povratnikov iz pomurske regije, v osemdesetih pa iz osrednje slovenske.

Primerjava povratništva v osemdesetih letih s predhodnim obdobjem po popisu prebivalstva pokaže, da je bilo število povratnikov v osemdesetih precej manjše (10.000) kot v sedemdesetih (16.500), a vseeno veliko višje, kot je bilo zabeleženo pri Zavodu R Slovenije za zaposlovanje (10.000 : 3.600). V tem času je po podatkih iz popisa odšlo na delo v tujino 8.400 delavcev - manj kot je bilo povratnikov - kar je štirikrat več, kot so kazali podatki pri Zavodu RS za zaposlovanje. Povratniki iz osemdesetih so bili v tujini v povprečju dalj časa kot povratniki v sedemdesetih letih (Bevc, 1993, 689-691). Temu dodajmo še ugotovitve P. Klinarja, da je povratništvo v osemdesetih predvsem rezultat negativne selekcije v državah gostiteljicah (Klinar, 1985). V tem času je bilo prisilno povratništvo tudi izhod za podjetja, kjer so delali delavci pod težkimi delovnimi

normative vračanja po določenem obdobju neustrezno majhen. Po teh normativih bi se moralo vrniti, če bi bila jugoslovanska migracija zares občasna, npr. 1970. 65.000 migrantov, vrnilo pa se jih je le 20.000. Doba bivanja v tujini se podaljšuje in ne ustreza planirani politiki.« (Klinar, 1976, 253)

pogoji. Le delavci na začasnem delu so zagotavljali, da se po določenem času podjetjem in državi gostiteljici ne bo treba ukvarjati z zdravstvenimi in socialnimi posledicami, ki jih je lahko povzročilo delo na rizičnih delovnih mestih. S tem so se seveda rešili predvsem finančne odgovornosti in bremena za tisti del, ki se ga vključuje v koncept »socialne države«. »Socialna država« z zdravstvenimi težavami teh delavcev pozneje ni obremenjena. Dokler so delavci aktivni, s svojim delom soustvarjajo profit in polnijo blagajno, potem pa so vrnjeni (npr. ne podaljša se pogodbe, da o ilegalnem delu ne govorimo) v izvorno okolje in z njimi in njihovimi težavami se ukvarja izvorna država.

Povratništvo v devetdesetih letih

Rezultati raziskave Migracije v Sloveniji v luči vključitve v EU, ki jo je izdelal Inštitut za ekonomska raziskovanja v Ljubljani (Bevc, Prevolnik-Rupel, 2000), nam pregledno posreduje tudi informacije o povratništvu. Avtorici ob prezentaciji rezultatov opozarjata na spremembo statistične definicije pojma prebivalci Slovenije, do katere je prišlo leta 1994.⁴ Iz tabel vidimo, da se je v obdobju 1992-1998 v Slovenijo priselilo⁵ na leto v povprečju 2.469 državljanov Republike Slovenije⁶ ali 1,2 %. Temu dodajmo še ljudi, ki so bili v popise zajeti kot zdomci oziroma delavci na začasnem delu v tujini. V obdobju od 1993-1998⁷ se jih je v Slovenijo vrnilo v povprečju 451 na leto ali 0,2 %. Podatki kažejo, da je povprečno število priselitev višje na račun višjega priseljevanja v prvih letih, saj podatki za obdobje 1995-1998 kažejo na padec povprečnega števila na leto. Povprečno število priseljenih državljanov Republike Slovenije na leto v tem obdobju je 1.410 ali 0,7 %, povprečno število vrnitev z začasnega prebivanja pa je 422 ali 0,2 %. Pri slednji kategoriji vidimo, da je povprečna porazdelitev po letih veliko enakomernejša, če upoštevamo celotno obdobje od 1992-1998 (Bevc, Prevolnik-Rupel, 2000, 156-158).

Število povratnikov je bilo morda večje kot kažejo podatki, saj so lahko v vzporedni kategoriji popisa »priseljeni tuji državljani« tudi ljudje, ki so se izselili iz Slovenije, spremenili

⁴ »Po definiciji, ki je veljala do konca leta 1994, so bili prebivalci Slovenije vse osebe, ki so imele v Sloveniji prijavljeno stalno prebivališče, tudi če so bile začasno (več kot 3 mesece) odsotne (v tujini). Nova definicija se od prejšnje razlikuje po dvojem:

- v številu prebivalstva niso več zajeti tisti državljani Republike Slovenije, ki imajo v njej stalno prebivališče, a začasno (več kot 3 mesece) prebivajo v tujini in
- v številu prebivalstva Slovenije so zdaj všeti tudi tuji s prijavljenim stalnim oziroma začasnim prebivališčem v Sloveniji ter begunci.« (Bevc, Prevolnik-Rupel, 2000, 148)

⁵ V priselitvah pa žal ni narejene razlike med mednarodnimi in notranjimi priselitvami. Tako je priseljenec »prebivalec, ki se je v Slovenijo priselil iz tujine in je v Sloveniji prijavil prebivališče« ali pa se je »priselil v drugo naselje, občino v Sloveniji in tam prijavil prebivališče.« Poleg podatkov za priselitve imamo tudi podatke o izselitvah in migracijskem saldu, a v razpravi o povratništvu nas to ne zanima, zato bomo te podatke izpustili.

⁶ »... državljan R Slovenije - oseba z državljanstvom RS in prijavljenim stalnim prebivališčem v Sloveniji.« (Bevc, Prevolnik-Rupel, 2000, 148)

⁷ V tabeli v rubriki »začasno bivanje državljanov Republike Slovenije v tujini« za vrnitve ni podatkov za leto 1992.

državljanstvo in se ponovno vrnili v Slovenijo. Vendar pa ostale dostopne informacije o povratnikih kažejo, da takih primerov v devetdesetih ni veliko – je pa nekaj znanih primerov priselitve iz npr. Argentine. Tudi za ta čas lahko ugotovimo, da ni veliko povratništva. Prej bi lahko rekli, da se ponovno pojavijo razmere, v katerih posamezniki (glej Bevc, 1993; Mali, 1993) svarijo pred potencialnim begom možganov iz Slovenije.

Že sredi sedemdesetih let P. Klinar ugotavlja, da je v Sloveniji (Jugoslaviji) premalo povratnikov, da bi lahko govorili o funkcioniranju modela začasnega dela. Po podatkih M. Bevčeve v osemdesetih letih število povratnikov še upade in lahko torej isto ugotovitev ponovimo tudi za osemdeseta leta, pa tudi za devetdeseta. »Pri tem je treba poudariti, da ni utemeljeno razločevanje med klasičnimi izseljenci in zdomci (sodobnimi ekonomskimi emigranti v Evropi, za katere se je predvidevalo, da bodo pretežnočasni emigranti). Tako imenovani zdomci postopoma večinoma postajajo trajni emigranti, ki ohranjajo stike z izvorno emigrantsko družbo.« (Klinar, 1990, 320) Temu se pridružuje J. Malačič, ko pravi: »Politika je v preteklih desetletjih izhajala iz predpostavke o začasnosti te emigracije. Vendar je bila ta predpostavka napačna. Največji del »začasne« emigracije se pred našimi očmi že več let pretvarja v stalno emigracijo, mi pa niti politično niti organizacijsko ne dojamemo, kaj te spremembe pomenijo. Znanost je dolžna spremljati in opozarjati na procese zunanjih migracij Slovenije, politika pa mora najti načine, kako najustreznejše in najučinkoviteje povezati stare in nove slovenske skupnosti po svetu z domovino, njenim gospodarstvom, kulturo in družbo nasploh.« (Malačič, 1993, 150)

4.1. BEG MOŽGANOV KOT ENA OD RAZLIČIC IZSELJEVANJA IN POVRATNIŠTVO

Pojem beg možganov je opredeljen kot odhajanje izobraženega kadra na delo v tujino. Kateri nivo izobražencev zajame, je odvisno od izobrazbene strukture okolja izselitve. Pojem izobraženosti je namreč relativen in moramo ga razumeti v kontekstu časa, ki ga opazujemo. Še v sedemdesetih letih je bila visoka izobrazba v Sloveniji redkost. Srednja šola je že predstavljala izobraženost. Danes srednja šola predstavlja šele izhodišče. Podobno je na nek način statusna degradacija doletela višjo in visokošolsko izobrazbo. Meje kroga, ki ga pokriva pojem izobraženec, se postopno pomikajo proti stopnji magisterija in doktorata. Na kontekstualni pomen pojma izobrazba se navezuje tudi razumevanje bega možganov – torej moramo tudi beg možganov proučevati kontekstualno ob upoštevanju kontekstualnosti pomena pojma izobrazba. Tako podatki o begu možganov za šestdeseta in sedemdeseta leta pokrivajo drugačno izobrazbeno strukturo kot pa podatki za osemdeseta, sploh pa za devetdeseta leta. Vseeno pa so ljudje, ki so bili upoštevani v sklopu proučevanja bega možganov, v svojem času predstavljali izobrazbeni (manjšinski) vrh različnih gospodarsko-družbenih sfer in pomemben razvojni potencial. Za tehnološko manj razvite države je ključno vprašanje, kako zamejiti njihovo odhajanje in zmanjšati obseg potencialnega bega

možganov, po drugi strani pa zagotoviti vračanje znanstvenikov in strokovnjakov, ki so odšli na delo v tujino.

»Ko je govor o možnih aktivnejših politikah preusmeritve negativnih procesov bega možganov v Sloveniji se je treba najprej zavedati, da so bili vzrok za naš beg v bolj ali manj oddaljeni preteklosti vsi klasični dejavniki, ki jih sodobne migracijske teorije označujejo kot »pull« in »push« faktorje. Četudi se ocene o naših izgubljenih intelektualnih potencialih kot posledice množičnega bega Slovencev v preteklosti še vedno gibljejo v približkih, učinkujejo nekateri podatki, ki govorijo o strukturnih deležih strokovnjakov, ki so v posameznih obdobjih množičnih emigracij zapustili našo domovino in večinoma ostali na tujem, presenetljivo (npr. ocena, da je od letnikov 1951-60 kar 36 % tehnično-inženirskega kadra odšlo v tujino /.../). Hkrati dokazujejo, da je pri nas beg možganov v polpreteklosti, vsaj v primerjavi z drugimi jugoslovanskim prostorom in najbrž tudi drugimi nerazvitimi regijami v svetu, označevala dodatna (negativna) lastnost. Že takrat se naš beg možganov ni nanašal samo na znanstveno elito, kar naj bi veljalo za nekdanje jugoslovanske republike (...), temveč tudi na strokovnjake iz t. i. raziskovalno-razvojne baze.« (Mali, 1993, 657) Avtor še izpostavlja, da so, glede na značilnosti sodobnih migracijskih tokov, še toliko pomembnejša vsa prizadevanja za omejitev bega možganov in za vračanje znanstvenikov v matično državo. Ne glede na široko razprostranjenost strokovnih in političnih diskusij smo še daleč od tega, da bi se omenjena problematika reševala z globalno mednarodno migracijsko politiko. »Splahnela so tudi nerealistična pričakovanja o spontanah reemigracijah strokovnjakov. Že sama definicija bega možganov govori o enosmernosti pretoka intelektualnih zmožnosti. Zato so toliko pomembnejše vse pobude in praktični koraki, ki prihajajo iz že tradicionalnih emigrantskih okolji, in katerih namen je, da bi v tujini profesionalno delujoče znanstvenike in strokovnjake vključili v reševanje razvojnih vprašanj matične domovine.« (Mali, 1993, 656)

Pri begu možganov in povratništvu pa se za sedanost, predvsem pa za prihodnost nujno odpira predvsem perspektiva zamejevanja in zmanjševanja obsega potencialnega bega možganov. Rezultati raziskovanj, ki se nanašajo na možnosti potencialnega bega možganov, pri nas ne kažejo najugodnejše slike. Leta 1990 so v Centru za proučevanje znanosti opravili (F. Mali, 1990; F. Mali, S. Sorčan, 1990) opravili tovrstno raziskavo. Izidi empiričnega raziskovanja med študenti naravoslovnotehničnih fakultet ljubljanske univerze so pokazali, da je tudi v začetku devetdesetih let pri nas navzoča velika nevarnost potencialnega bega možganov. Na vprašanje, kaj nameravajo po diplomi, je 11,3 % vprašanih odgovorilo, da bodo odšli v tujino. Kar 62 % vprašanih je odgovorilo, da razmišljajo o svojem odhodu na delo v tujino in 4,2 %, da svoj odhod že trdno načrtujejo (Mali, 1993, 658). Problemov v zvezi s potencialnim begom možganov ni mogoče izločiti iz ukrepov, ki zadevajo vračanje znanstvenikov iz tujine. »Med dejavniki za pospešeno reemigracijo znanstvenikov v matično okolje se poudarja razvijanje ustreznih razmer, ki bodo spodbujale profesionalizacijo na vseh ravneh družbenega življenja (...). Ne gre torej zgolj za dvigovanje dohodkov znanstvenega in univerzitetnega osebja, saj bodo v postsocialističnih družbah, ki so nasploh v družbenoekonomskih

težavah, obstajale – vsaj na kratek rok – očitne razlike v dohodkih med državnim (univerzo) in zasebnim sektorjem. Zdi se, da bo tudi za Slovenijo kot postsocialistično družbo odločilnega pomena vzpostavitev ustreznih delovnih razmer na univerzi in v znanstvenih organizacijah. Pri tem moramo, na kar je bilo pred časom že opozorjeno (...), slediti elementom kozmopolitskega in nacionalnega modela reševanja bega možganov.« (Mali, 1993, 658)

5. SKLEP: RAZLIČICE STRATEGIJ V ODNOSU DO POV RATNIŠTVA

Predstavljene empirične študije kažejo, da je v povojnem času kar nekaj ljudi zapustilo slovensko okolje. Delež povratnikov pa je sorazmerno majhen in pod pričakovanji. Temu moramo dodati dejstvo, da vsa leta ni zaslediti aktivne državne politike, ki bi dejansko spodbujala povratništvo. To velja za vse različice izseljevanja in povratništva, vključno z begom možganov. Analize F. Malija in M. Bevčeve celo kažejo, da se soočamo z novim begom možganov, predvsem pa s potencialno maso za beg možganov, ne pa da bi se približevali razmeram za povratništvo. Za večino tistih, ki so se vrnili, velja, da so odšli mladi, vrnili pa so se kot upoko jenci. Izjema so predvsem povratniki, ki so prišli po konstituiranju Slovenije kot samostojne države – predvsem iz Argentine. V teh primerih pa velikokrat ne gre za klasično povratništvo, ampak povratništvo prek generacij. Prav te mesece pa se zaradi gospodarskih razmer v Argentini ponovno srečujemo z večjim številom povratnikov in humanitarno pomočjo Slovenije Slovcem in njihovim potomcem v Argentinu.

V odnosu do klasičnega povratništva se odpira več različic za strategijo, ki bi morala biti osnova za aktivno državno (povratniško) politiko. Prvi korak v tej smeri bi bilo že omenjeno preprečevanje bega možganov, pred katerim svarita M. Bevčeva in F. Mali. Nadgradnja tega pa je postaviti aktivno državno politiko do vračanja po vseh ciljnih skupinah in selitvenih različicah (ne le do bega možganov). »Četudi so v tem času bili tudi uspešni primeri sodelovanja, kar vse zadeve vendarle ne postavlja v tako slabo luč, pa se bo morala naša družba v celoti zavedati, kako pomembno je voditi aktivno politiko pri reemigraciji znanstvenikov. Ne pa samo čakati na njihovo morebitno vrnitev. Saj menda nihče ne pričakuje, da se bodo ljudje, ki so se z nadarjenostjo in trdim delom uveljavili v svetu neizprosne znanstvene konkurence in niso, kot je dejal eden izmed njih na že omenjenem posvetu o tretji univerzi, nikakršni zbeganci v tujem svetu, vračali domov samo zaradi hrepenenja po domačijskosti.« (Mali, 1993, 657)

Po drugi strani pa bi morali razmisliti tudi o dejstvu, da je morda star način razmisleka o povratnikih povozil čas. Danes se pogosto govori o svetu kot globalni vasi. Razvoj telekomunikacij je povzročil pomembne spremembe v pomenu prostora, oddaljenosti in časa.

Morda ne bi smeli več toliko razmišljati o povratku, ampak o tem, kako lahko Slovence po svetu uporabimo, vključimo v pomembnejše družboslovne, humanistične, naravoslovne ali gospodarske projekte, kljub fizični distanci – ob uporabi alternativ, ki

jih ponuja sodobna tehnologija, a ji žal domača zakonodaja le s težavo sledi. Naš način dela in mišljenja sta še vedno preveč rigidna in ne dopuščata alternativ, ki jih ponujajo deterritorializirani koncepti – pa naj omenim le nove komunikacijske možnosti v povezavi s konceptom t. i. »virtualnih etničnih skupnosti«.

Pravzaprav so se pred leti že razvijale pobude v tej smeri, a žal ni prišlo do njihove realizacije. Govorimo lahko predvsem o dveh zanimivih različicah.

1. Skupen slovenski kulturni prostor, mišljen kot »referenčna etnična tvorba« (Klinar, 1990, 321-322), ki jo sestavljajo Slovenci in njihovi potomci, živeči na teritorialno strnjjenih področjih in tisti, ki bivajo razpršeno. Vezivo tako postavljene referenčne tvorbe bi bila etnična (samo)idenifikacija posameznikov izseljencev ali njihovih potomcev. Takšna skupnost bi imela za Slovenijo kot neodvisno državo lahko velik pomen tudi za vpliv v mednarodnih odnosih.

2. Specifičen način organiziranja znanosti in izobraževanja bi omogočila način dela, ki ga je nekoč vsebovala ideja t. i. tretje univerze. »Pri nas je pred leti sproženi projekt tretje slovenske univerze kot akcija za vzpostavitev različnih oblik sodelovanja (znanstvenega, pedagoškega, informacijskega) z našimi uglednimi znanstveniki in profesorji, ki delujejo v razvitih znanstvenih centrih Zahoda, obetal, da bo postal eden izmed uspešnih zgledov za reševanje bega možganov. Pričakovanja se niso v celoti uresničila. Ne samo, da je sintagma 'tretja slovenska univerza' ki je bila še do nedavnega na različnih mestih in ob različnih priložnostih na široko (in konjunktorno) uporabljena, skorajda šla v pozabo in celo dobila nek drug pomen (ustanovitev nove univerze na Obali). Tudi odprto pismo petinšestdesetih slovenskih znanstvenikov, zvečine delujočih v tujini, ki so ga pred kratkim objavila javna glasila, in govori o nujnosti spremembe habilitacijskih postopkov na naši univerzi, dokazuje, da bo treba za uresničitev predlogov (na posvetu Univerza za devetdeseta leta in prenos znanja pred štirimi leti v Ljubljani so jih skupno pripravili strokovnjaki iz obeh slovenskih univerz in naši ugledni znanstveniki iz tujine) še veliko postoriti. Četudi so v tem času bili tudi uspešni primeri sodelovanja, kar vse zadeve vendarle ne postavlja v tako slabo luč...« (Mali, 1993, 657)

Danes, ko se v Sloveniji veliko govori o spremembah izobraževalnega sistema, na Univerzi pa predvsem o možnostih za uvedbo študija na daljavo, je čas, da se ponovno spomnimo na te ideje. Nov sistem bi lahko na sistemsko formalni ravni udeležil ugodne razmere tudi za morebitno sodelovanje uglednih slovenskih profesorjev in raziskovalcev, ki delujejo po svetu.

Tu pa naletimo na novo področje morebitnih pomislekov, saj bi morale priti do korenite redefinicije že kar stereotipnega odnosa Slovencev, ki živijo v Sloveniji, do Slovencev po svetu. Na načelni ravni se vsi zavzemamo za sodelovanje in »visokoteleče cilje«, v praksi pa se potem izkaže, da Slovencev v Sloveniji ostali, ki živijo po svetu, ne zanimajo kaj dosti. O tem nam pričajo tudi dogodki v lanskem letu, ko so predstavniki izseljencev in manjšincev na srečanju v Državnem zboru govorili le sebi – tisti, ki naj bi jih poslušali, pa se srečanja niso udeležili ali pa so kaj kmalu nujno morali oditi po »po službenih dolžnostih«. Prav tako so letna srečanja (v organizaciji SSS) slovenskih

strokovnjakov, ki živijo po svetu, bolj sama sebi namen in pritegnejo le majhen krog slovenskih poslušalcev.

Omenjeni dogodki so vsekakor dosežek in pomemben korak v smeri krepitev sodelovanja, a ne zadosten. Pomembno se je najprej srečati, spoznati in poslušati in potem narediti najpomembnejši korak k *upoštevati in dati prostor* - kar pa nekateri doma že prepoznajo kot nevarno konkurenčnost znotraj »domačijskega fevda«.

LITERATURA

- Arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, fond Splošno o slovenskem izseljenstvu (v tekstu: fond Splošno), Ljubljana.
- Bevc, Milena (1993): Emigracije, remigracije, beg možganov - primer Slovenije. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7-8, str. 686-698.
- Bevc, Milena; Milena Prevolnik-Rupel (2000): Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in tujcev v Sloveniji - devetdeseta leta. Dve domovini/Two Homelands. Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, št. 11-12, str. 147-174.
- Castles, Stephen; Mark J. Miller (1993): The age of migration. MacMillan, London.
- Katunarič, Vjeran (1993): Ohranjanje pluralne družbe v kulturnem pomenu. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7-8, str. 667-670.
- Klinar, Peter (1976): Mednarodne migracije. Obzorja, Maribor.
- Klinar, Peter (1985): Mednarodne migracije v kriznih razmerah. Obzorja, Maribor.
- Klinar, Peter (1990): Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in v tujini. Dve domovini/Two Homelands, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, št. 1-2, str. 319-341.
- Klinar, Peter (1993a): Kontinuiteta prisilnih migracij. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7-8, str. 615-624.
- Klinar, Peter (1993b): Osnove migracijske politike. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7-8, str. 646.
- Klinar, Peter (1993c): Liberalizem in nacionalizem v migracijski politiki. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7-8, str. 663-664.
- Lukšič-Hacin, Marina (1995): Ko tujina postane dom. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, Marina (1999): Multikulturalizem in migracije. Založba ZRC, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, Marina (2001): Zgodbe in pričevanja - Slovenci na Švedskem. Založba ZRC, Ljubljana.
- Malačič, Janez (1993): Nekatera aktualna vprašanja demografskega in ekonomskega vidika raziskovanja slovenskega izseljenstva. Dve domovini/Two Homelands. Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, št. 4, str. 149-158.
- Mali, Franc (1993): Remigracija znanstvenikov. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7-8, str. 656-659.

- Mesić, Milan (1988): Evropska migracijska situacija i perspektiva. Migracijske teme. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, št. 4, str. 371-394.
- Mesić, Milan; Emil Heršak (1989): Evropa, integracija i (jugoslovenska) migracija. Migracijske teme. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, št. 1, str. 5-20.
- Mesić, Milan (1993): Strategije razvitih družb. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 7-8, str. 671-675.
- Pogačnik, Milan (1984): Društva slovenskih delavcev v zahodnoevropskih državah. Slovenski izseljenski koledar '85. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 114-118.
- Stare, Franci (1970): Slovenci na tujem. Slovenski izseljenski koledar '71. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 50-54.
- Stare, Franci (1971): Zaposlovanje v tujini. Slovenski izseljenski koledar '72. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 56-60.
- Stare, Franci (1973): Zaposlovanje v tujini. Slovenski izseljenski koledar '74. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 212-215.
- Stare, Franci (1974): Zaposlovanje in vračanje iz tujine. Slovenski izseljenski koledar '75. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 83-86.
- Stare, Franci (1976): Vračanje iz tujine. Slovenski izseljenski koledar '77. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 60-63.
- Stare, Franci (1977): Organiziranje zunanje migracije Slovencev. RI FSPN, Ljubljana.
- Šetinc, Franc (1968): Jugoslovani na delu v tujini. Slovenski izseljenski koledar '69. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 32-35.
- Verlič Christensen, Barbara (2000): Migracijska politika Evropske skupnosti in Slovenija. Teorija in praksa. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, št. 6, str. 1117-1131.
- Wallraff, Günter (1986): Čisto na dnu. Mladinska knjiga, Ljubljana.

SUMMARY

THE RETURNED EMIGRANTS AS PART OF THE MIGRATION CIRCLE

Marina Lukšič Hacin

A review of researches and treatises on migrations in Slovenia shows that reveals that there were in scientific and expert circles - until today - three intensive waves of dealing with the returning of emigrants: the end of the seventies, in the nineties, and today. All treatises have shown that in Slovenia we can hardly speak of classical returning of emigrants, as the conditions that define migrations as a migration circle, of which part are returned emigrants, have not been fulfilled. The presented empirical studies show that quite a few people left Slovene environment in the after-war period. But the share of returned emigrants is proportionally small and under expectations. Added to this must be the fact that all through the years an active state policy that would actually encourage the returning can-

not be traced. That is valid for all varieties of emigration and returning, including the brain drain.

In relation to classical returning of emigrants several varieties are opened for the strategy, which should be the basis for an active state (regarding returning of emigrants) policy. The first step in that direction would be the prevention of brain drain and emigration as such, and the upgrade active state policy towards the returning of all target groups and migration varieties (not only towards brain drain). On the other hand we should consider the fact that the old manner of deliberation upon returned emigrants is maybe driven over by time. Today the world is frequently considered a global village. The development of telecommunications has caused significant changes in the meaning of space, distance and time. Maybe we should not so much think about the returning, but about how we could use Slovenes around the world, include them into important sociological, humanistic, naturalistic or economic projects, despite physical distance – using alternatives that modern technology offers, and which the Slovene legislation unfortunately follows with difficulty. Our manner of work and judgement are still too rigid and do not allow alternatives that de-territorialised concepts offer – just to mention the new communication possibilities in connection with the concept of the so-called »virtual ethnic communities«. Years ago there were initiatives in that direction but unfortunately it did not come to their realisation. We can speak above all of two interesting varieties:

1. A common Slovene cultural space as a »reference ethnic formation«

2. A specific manner of organising science and education, which would enable a style of work that once the idea of the so-called third university comprehended.

Today, when there is in Slovenia a lot of talking about changes in the educational system, and at University above all of possibilities of introducing studying by distance, it is time to recall to mind those ideas again. The new system could on the systematic formal level realise favourable circumstances for eventual cooperation of eminent Slovene professors and researchers who are active abroad.

Here we come across a new sphere of possible doubts, as a thorough redefinition of the stereotype attitude of Slovenes that live in Slovenia towards the Slovenes living abroad should happen. We are all striving for cooperation and for »high flying goals« on the principal level, but practice reveals that Slovenes who live in Slovenia are merely interested for those living abroad. Events from last year, when the representatives of emigrants and minorities spoke only to themselves at a meeting in the Parliament – those who were to listen to them *did not attend the meeting or they soon had to leave for »official duties«, witness on that. Just as well the annual meetings (in the organisation of the SSS) of Slovene experts that live abroad, are more or less self-intended, and attract a very small circle of auditors. The mentioned events are absolutely an achievement and an important step in the direction of strengthening cooperation, but not sufficient. It is important to first meet, to come to know and listen, and then make the most important step – PAY REGARD AND GIVE SPACE – which some in Slovenia already recognise as a dangerous competition within the »home feud«.*